

muassa oppiaineen asemaan liittyvää keskustelua, jota käydään vielä tänäänkin.

Kirjan teoriaosuus esittää vastauksia kysymyksiin, mitä kieli on ja miten sitä voi ohjaila. Ideoita ja ideologioita käsittelevässä luvussa tuodaan esiin eroja sosio-konstruktivistisen ja essentialistisen kielenäkömyksen välillä. Josephson käyttää myös myöhemmin näitä kahta näkökulmaa valaistakseen erilaisia kielipoliittisia kysymyksiä. Hänen mukaansa molempia katsantokantoja tarvitaan. Teorialuvuissa käsitellään myös kielen suunnittelun maljeja sekä sitä, miten kieltä voidaan ohjaila – jos voidaan. Josephson nostaa esiin 2000-luvulla lanseeratun rinnakkaiskielisyden (*parallellspråkighet*) käsitteen kirjoittaessaan diglossiasta ja kielen käyttöalojen supistumisesta (*domänförlust*). Hänen mielestään käsitteestä on tavallaan tullut poliittinen menestys muun muassa siksi, että se tarjoaa työkaluja käsitellä korkeakoulujen kielipoliittisia ongelmia, jotka liittyvät esimerkiksi englannin ja ruotsin (vastaavasti kuin Suomessa englannin ja kotimaisten kielten) käyttöaloihin.

Kirjan kielenkäyttöä koskeva osio on monipuolinen ja kattaa ruotsalaisen kieliyhteiskunnan kuvauksen, vähemmistö- ja enemmistökielet, kielenhuollon ja sen välineet, kuten instituutiot, korpukset ja sanakirjat. Lopuksi Josephson vertailee ruotsalaista kielipoliittikkaa muihin Pohjoismaihin. Koska esimerkkien kirjo on niin suuri, kaikki lukijat löytävät niistä

todennäköisesti jotakin itseään kiinnostavaa. Kirjoittajan avoimen kriittinen näkemys esimerkiksi koulutuspoliittisista ja vähemmistökieliä koskevista päätöksistä ja niiden seurauksista on virkistävää luettavaa. Josephsonin ominta aluetta ovat esimerkiksi *klarspråk* ja *lättläst*-käsitteiden (hyvä virkakieli, selkokieli) vertailu ja kuvaus virkakielenhuollosta ja ymmärrettävän kielenkäytön edistämisestä Ruotsissa. Tässä kohtaa hänen omat kokemuksensa alan muutoksista ja alan tutkimus yhdistyvät oivallisesti.

Olle Josephson päättää teoksensa kysymykseen, missä kielipoliittikka on ja mihin poliittisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin ehtoihin se kietoutuu. Vastaus on, että kielipoliittikka tehdään useilla tahoilla, muun muassa koulutus-, integraatio-, sosiaali-, työmarkkina- ja ulkopoliittikassa. Josephson kytkee myös kirjansa teemat johdonmukaisesti suurempaan yhteiskunnalliseen tai historialliseen kontekstiin. Laajoista teemoistaan huolimatta *Språkpolitik* on lukukokemuksena miellyttävä ja inspiroiva. Ihailua herättää Josephsonin vaivaton tapa kirjoittaa helpotajuisesti ja käytännönläheisesti vaikeistakin asioista.

HANNA LEHTI-EKLUND
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on pohjoismaisten kielten professori Helsingin yliopistossa.

Uraaurtava kokonaisesitys karjalan kieliopeista kautta aikojen

Irina Novak, Martti Penttonen, Aleks
Ruuskanen ja Lea Siilin: *Karjala kieliopeis
sa. Fonetiikan ja morfologian vertaileva
tutkimus*. Petroskoi: Karjalan tiedekeskus
2019. 476 s. ISBN 978-5-9274-0838-2.

Karjala kieliopeissa on käsikirjaksi tarkoi
tettu teos, joka vertailee kaikkia tiedettyjä
21:tä karjalan kieliooppia. Kokonaisuus
kattaa koko sen 150 vuoden ajanjakson,
jona karjalan kieltä on tutkittu. Teos jul

kaistiin vuonna 2019 venäjäksi ja suomeksi, ja tekeillä ovat käännökset englanniksi ja karjalaksi. Tekijöiden tavoitteena on ollut rakentaa tieteelliseen tutkimukseen perustuva kokonaiskuva karjalan monimuotoisuudesta ja tehdä näkyväksi karjalan päämurteiden yhtäläisyyksiä ja eroja systemaattisessa ja helppolukuisessa muodossa. Käsikirjaluonteestaan huolimatta teos tarjoaa myös merkittävää uutta tutkimustietoa karjalan sisäisestä variaatiosta ja kieliopillisten varianttien murremaantieteellisistä levikeistä.

Karjala kieliopissa on vaikuttava esimerkki sellaisesta yllärajoituksesta ja laajaan tietotaitoon perustuvasta tutkimusyhteistyöstä, joka palvelee niin tiedeyhteisöä kuin karjalan kielen murteiden voimaantumista sekä Suomessa että Venäjällä. Kirjoittajista Martti Penttonen, Aleksi Ruuskanen ja Lea Siilin ovat Suomesta ja Irina Novak rajan takaa. Kielen asiantuntijat ovat saaneet tukeen tietotekniikan ammattilaisen Penttosen, joka on muiden hankkeidensa ohella tehnyt uraauurtavaa työtä karjalankielisen tietotekniikan terminologian ja opetuksen luomiseksi. Kaikilla kirjoittajilla on erinomainen karjalan taito; kolme puhuu karjalaa äidinkielenään. Jokaisella on myös takanaan pitkä ja monipuolinen työrupeama karjalan kielen voimaannuttamisen saralla.

Eurooppalaista kielioppiperinnettä noudattava käsikirja

Teoksessa vertaillaan systemaattisesti seitsemää julkaistua ja kuutta julkaisemattomaa deskriptiivistä kielioppia sekä kahdeksaa normatiivista kielioppia. Aineisto kattaa kaikki karjalan päämurteet: varsinaiskarjalaa, joka jakaantuu edelleen viennankarjalaan ja etelänkarjalaan, vertailuista kieliopista käsittelee kymmenen, livvinkarjalaa kuusi ja lydyä kolme. Kahdessa kieliopissa päämurreta ei ole yksilöity, vaan niissä kuvataan karjalan kieltä kokonaisuutena. Tekijät ovat täydentäneet

kielioppien antamaa kuvaa muun tutkimustiedon, kielennäytteiden ja Karjalan murrekartaston (1997) sekä sen keruuohjelmissä käytettyjen kyselyvihkojen tuotaman aineiston avulla.

Alkusanoissa tekijät esittelevät lyhyesti kirjan taustaa ja päämääriä. Numeroimaton, parikymmenvuotinen johdantoluku tiivistää karjalan päämurteiden ja vakiintuneen murrejaon kehityshistorian ja esittelee päämurteiden tärkeimpiä äänteellisiä ja muoto-opillisia eroja. Lisäksi se luo historiallisen katsauksen karjalan fonetiikan ja morfologian tutkimukseen sekä normittamiseen. Johdannon päättää *Vertaileva karjalan kielioppi* -hankkeen (2015–2018) ja siinä käytetyn tutkimusotteen esittely. Samalla valotetaan muun muassa aineistojen erikäsyydestä ja deskriptiivisen ja normatiivisen kieliopinkuvauksen erilaisista tavoitteista juontuneita ongelmia ja sitä, kuinka tekijät ovat niitä ratkoneet.

Karjalan kielioppien vertailu luvuissa 1–9 etenee fonetiikasta (luvut 1–2) fonologian kautta (luvut 3–6) morfologiaan (luvut 7–9). Kielioppeja vertaillaan kaikkiaan 76:n eri kategorian edustusta esittelevän taulukon avulla. Deskriptiivisiin kielioppiin perustuvat tiedot esitetään taulukoissa edeten alueellisesti pohjoisesta etelään ja lännestä itään, mikä antaa havainnollisen kuvan karjalaisesta murrejatkuudesta. Normatiivisten kielioppien tiedot esitetään taulukoissa kronologisesti vanhimmasta uusimpaan. Livvin- ja viennankarjalan kirjakieliin omaksutut muodot on koottu omiksi taulukoikseen. Kutakin taulukkoa kommentoidaan tekstissä piirteiden murre-edustuksen, murre-erojen syntyhistorian ja kirjakieliin valittujen piirteiden murretaustan näkökulmasta. Morfologiaa käsiteltäessä annetaan normatiivisista kieliopista otettuja esimerkkejä kieliopillisten kategorioiden käytöstä. Karjalankieliset esimerkit on suomennettu.

Kukin kolmesta pääjaksosta päättyy numeroimattomaan lukuun, jossa tekijät

kokoavat kulloinkin käsiteltyä kielen osaluetta koskevat tutkimustuloksensa ja suhteuttavat niitä klusterikarttojen avulla *Karjalan kielen murrekartaston* (1997) antamaan kuvaan karjalan sisäisestä variaatiosta.

Teoksen päätösluvussa tekijät nostavat päätöksinä esiin seuraavat seikat: Ensinnäkään kieliopit eivät ole kattaneet kaikkia karjalan kielelle ominaisia foneettisia, fonologisia ja morfologisia kategorioita, mikä selittyy paitsi murre-eroista myös siitä pitkästä aikajänteestä, jolloin kieliopit ovat syntyneet. Vaikutuksensa on ollut myös (suomalaisten ja venäläisten) tutkimustraditioiden ja käsitteistöjen sekä kielioppien päämäärien ja kohdeyleisöjen eroilla. Toiseksi kielioppien vertailu vahvisti käsitystä siitä, että karjala jakautuu kolmeksi päämurteeksi, joiden keskinäiset erot ovat ensisijaisesti äänneopillisia. Morfologiset erot ovat huomattavasti vähäisempiä. Kolmanneksi päätulokseksi mainitaan klusterikartat, jotka paitsi vahvistavat ja havainnollistavat kielioppien vertailun tuloksia myös tekevät näkyväksi sen, mistä murteista muotoja on valittu normatiivisiin kielioppeihin. Klusterikartat osoittavat myös sen, että päämurteista homogeenisimpia ovat livvin- ja vienankarjala. Sisäisesti vaihtelevin on eteläkarjala, ja kielikontaktien vaikutus näkyy selvimmin lyydissä. Eteläkarjalan ja livvinkarjalan keskinäinen vaikutus puolestaan näkyy Suomen entisen Raja-Karjalan alueella puhutussa murteissa.

Erityisen tärkeänä tekijät pitävät sitä, että kielimaantieteellisen klusterianalyysin pohjalta toteutettujen monitasoisten karttojen avulla on nyt mahdollista osoittaa karjalan kielen pää- ja alamurreryhmien rajoja entistä objektiivisemmin. Klusterointi osoittaa esimerkiksi, että karjalassa on vähemmän kuin nykyisin erotellut nelisenkymmentä alamurretta ja että lyydin alamurteiden ja livvinkarjalan alamurteiden välillä on vähemmän eroja kuin varsinaiskarjalan vienalaismurteiden

ja eteläkarjalaismurteiden välillä. Lyydi on siis selvästi karjalaa.

Loppulukua seuraa mittava lähde- ja kirjallisuusluettelo sekä liitteet, joista käy ilmi karjalaisten määrä Karjalan tasavallassa ja Tverin alueella vuonna 2010 sekä ne kylät, joista klusterikarttojen materiaali on kerätty. Omana liitteenään on kuvakaappaus Karjalan murteen äänikartasta, joka on vapaasti käytettävissä Karjalan tiedekeskuksen verkkosivulla. Sivun osoite olisi ollut hyvä antaa myös liitteessä. Liitteitä seuraa temaatinen bibliografia, jossa esitetään kaikki karjalan kieltä koskeva akateeminen kirjallisuus alaluokkiin ryhmiteltyinä. Teoksen lopussa on vielä lyhennelista ja asiahakemisto.

Tiivis mutta lukijaystäväallinen tietopaketti

Karjala kieliopissa onnistuu vertailevassa tehtävässään erinomaisesti. Lisäksi se osoittaa vakuuttavasti ja havainnollisesti, kuinka karjalan normatiiviset kieliopit ovat pohjautuneet kulloinkin jo olemassa olleisiin deskriptiivisiin kuvauksiin. Karjalan kuvaamisen ja tutkimisen historian näkökulmasta keskeistä on, että teos tekee näkyväksi sen laajan tutkimuspohjan, johon vakiintunut näkemys sisäisesti pää- ja alamurteina varioivasta karjalan kielestä perustuu. Näkemys on jaettu molemmin puolin rajaa jo lähes vuosisadan ajan.

Rakenteeltaan *Karjala kieliopissa* on selkeä ja looginen, ja alussa annetaan täydelliset eväät kirjan käyttämiseen. Taulukko- ja klusterikarttaluettelot auttavat suuresti kirjan käyttämisessä nimenomaan käsikirjana. Johdannon katsaukset karjalan kielen ja sen tutkimuksen historiaan ovat tiiviitä, tarkkoja ja tutkimusperustaltaan ajantasaisia. Ne soveltuvat tiedonlähteeksi akateemiseenkin tutkimukseen, sillä mukana on runsaasti lähdeviitteitä. Taitossa kummututtaa kuitenkin se, että kunkin kolmen

kielioppia käsittelevän osuuden lopussa on pääluvun tavoin otsikoitu mutta numeroimaton osa. Miksi esimerkiksi osaa ”Fonetiikka ja fonologia: kieliopit ja murrekartat” ei ole numeroitu omaksi pääluvukseen, kun ei se kuitenkaan ole hierarkkisesti saman tasoinen otsikko kuin muut numeroimattomat pääluvut (”Johdanto”, ”Fonetiikka”, ”Fonologia”, ”Morfologia” ja ”Päätelmät”)?

Karjala kieliopeissa on paljon enemmän kuin käsikirja, sillä vertailutaulukoiden asiantuntevat kommenttiosuudet tuottavat paljon uutta tutkimustietoa, ja kartoiksi tiivistetyt klusterianalyysien tulokset saattavat tietämyksen karjalan murremaantieteestä aivan uudelle tasolle. Se, että kielioppien vertailu vahvistaa karjalan kielessä olevan laajaa sisäistä variaatiota, on odotuksenmukainen tulos – perustuvathan kyseiset kieliopit siihen samaan tutkimukseen kuin alan vallitseva kantakin. Käsillä olevan teoksen merkittävimpänä saavutuksena pidän tekijöiden kehittämää tietokoneavusteista klusterikartoitusta, joka paitsi visualisoi monitasoisesti pää- ja alamurretason variaatiota myös asettaa kielioppikategorioiden systemaattisen vertailun tulokset laajempaan kokonaiskuvaan kuin mitä aikaisemmin on ollut mahdollista tehdä.

Teoksen teksti on sujuvaa ja enimmäkseen helppolukuista. Harmittava poikkeus on ”Päätelmät”-luvun sivuilla 401–414 oleva klusterimenetelmän ja sen tulosten esittely. Erityisesti sivun 401 viimeinen kappale on vaikeaselkoinen. Koska muista kolmesta klusteroinnin tasosta on kustakin kartta, olisi ollut hyvä selittää, että kun ”[n]eljännellä tasolla kaikki murteet yhtyvät”, tarkoitetaan sitä, että murrevariaatiota ei enää ole. Epäselvyyttä aiheuttaa myös se, että siteerattua lausetta seuraa ilman minkäänlaista metatekstiä kahdeksansivuinen taulukko (s. 402–409), jonka otsikko on ”Karjalan kielen murteiden deskriptiivisten kuvausten ja normatiivisten kielioppien tiedot (sivu-

numeroiden kera)”. Lukijalle ei avaudu, mikä on sivun 401 viimeisen kappaleen ja tämän taulukon keskinäinen suhde. Lukijan vaikutelmaksi jää, että koko taulukko saattaa olla väärässä paikassa.

Kullanarvoinen opus monenlaisille käyttäjille

Karjala kieliopeissa antaa systemaattisen, havainnollisen ja ajallisesti kattavan kokonaiskuvan kaikista deskriptiivisistä ja normatiivisista karjalan kieliopeista. Teos pohjautuu vaikuttavaan määrään karjalantutkimuksen, karjalaksi kääntämisen ja tietotekniikan asiantuntemusta. Kirjan toteutus on hyvin käyttäjäystävällinen, sillä taulukkomuotoisuus, havainnolliset kartat, erinomainen bibliografia ja toimiva hakemisto tekevät tiedon hakemisesta antoisaa ja löytämisestä helppoa.

Käsillä on loistava hakuteos karjalan äänne- ja muoto-opin tutkijoille ja karjalan normittamisen parissa työskenteleville. Teoksen avulla on mahdollista saada hyvin nopeasti yleiskuva siitä, miten karjalan kieliopillinen järjestelmä, osajärjestelmä tai jokin kieliopillinen kategoria on aiemmassa tutkimuksessa esitetty. Samasta syystä teos on oiva apuneuvo tavalisille karjalan puhujille ja opiskelijoille. Akateemista tutkimusta tekevän on tosin hyvä pitää mielessä, että puhutussa kielessä kielioppi saattaa tai on aiemmin saattanut käyttäytyä toisinkin. Siksi haastatteluaineistolähtöinen tutkimus voi tuottaa tulevaisuudessakin sellaista tietoa kieliopillisesta variaatiosta, jota *Karjala kieliopeissa* ei tavoita.

Teos on erittäin hyödyllinen myös niille kielityologeille, jotka haluavat verrata karjalan fonetiikkaa, fonologiaa ja morfologiaa muihin maailman kieliin. Typologista lisäarvoa tulee kasvattamaan jo tekeillä oleva englanninkielinen käännös. Tätä kautta *Karjala kieliopeissa* lisää karjalan kielen tunnettuutta maailmalla ja

siten osaltaan korjaa toisinaan yhä puutteellista ymmärrystä karjalasta itsensä ja täysvaltaisena kielenä.

Tämä arvokas käsikirja on ilmestynyt ajankohtana, jolloin ratkeaa karjalan kielen tulevaisuus: onko karjala elävä ja kehittyvä kieli vai hiipuva muinaismuisto? Venäjällä 1990-luvun elpymisbuumi on 2010-luvulla vaihtunut vakavaksi huoleksi karjalan tulevaisuudesta. Suomessa karjalan voimaantuminen on vasta saanut ilmaa siipiensä alle samaisella 2010-luvulla. Samaan aikaan kun karjalanpuhujien määrä vähenee nopeasti molemmissa maissa, on karjalan kielen aktiivinen arki käyttö kuitenkin lisääntynyt sosiaalisen median karjalaisryhmien ansiosta. Suomessa vuodesta 2017 toimineeseen karjalan kielen elvytysohjelmaan sisältyvät ruohonjuuritason aktiviteetit ja koulutus-toiminta ovat tavoittaneet yhä enemmän ihmisiä, ja ensimmäisen kerran vuosikymmeniin ellei peräti koskaan karjalan tulevaisuus Suomessa näyttäytyy varovaisen valoisana.

Kielikoulutuksen ja kielituotteiden tarjonnan kannalta Suomessa puhuttavien karjalan murteiden käyttäjät ovat kuitenkin vielä hyvin eriarvoisessa asemassa keskenään. Yksi keskeinen syy epätasapainoon on se, että livvinkarjalan, vienankarjalan ja eteläkarjalan normitetut kirjakielet ovat hyvin erilaisissa vaiheissa elämänkaartaan. Venäjänkarjalaisen kielentutkijoiden ja suomenkarjalaisen kielentutkijan Raija Pyölin luoma livvinkarjalan standardi on jo varsin vakiintunut ja verrattain ahkerassa päivittäisessä käytössä molemmin puolin rajaa. Standardia noudattavan kirjallisuuden ja muiden kulttuurituotteiden kirjo on jo laaja. Vienankarjala on vastaavasti stan-

dardisoitu Venäjällä ja kirjallisuutta on julkaistu jonkin verran. Lisäksi Venäjällä tuotetaan jatkuvasti huomattavia määriä kulttuuritapahtumia ja -tuotteita. Suomessa vienankarjalan tukeminen kulkee kuitenkin vielä lapsenkengissään.

Karjalan päämurteista heikoimmassa asemassa on rajan molemmin puolin eteläkarjala, jonka kirjakieleksi standardisointi on Suomen puolella vastikään otanut ensiaskeleensa rajakarjalaisten evakoiden perustaman Suojärven Pitäjätseuran julkaiseman aapisen, sanakirjan ja äänneopin myötä. Eteläkarjalaan kuuluvaksi luettavalle tverinkarjalle on tehty aapinen, ja oikeinkirjoituksen standardisointi on meneillään – tverinkarjalaksi vuonna 1820 ilmestyneen Matteuksen evankeliumin 200-vuotisjuhlavuoden kunniaksi.

Nykytilanteessa, jossa karjalan kielen tulevaisuus riippuu kaikkien kolmen karjalan kielen päämurteen puhujien kielellisten oikeuksien toteutumisesta, *Karjala kieliopissa* tarjoaa tutkimuspohjaista tietoa hyödynnettäväksi paitsi tutkimuksessa myös karjalan päämurteiden standardisoinnissa ja karjalan kirjakielten vakiinnuttamisessa opetuksen, opiskelun ja oppikirjatuotannon keinoin. Karjala kieliopissa on ehdottomasti teos, joka tulee kulumaan käytössä sukupolvesta toiseen ja jäämään karjalantutkimuksen historiaan yhtenä sen ehdottomista klassikoista.

ANNELI SARHIMAA
sukunimi@uni-mainz.de

Kirjoittaja on Pohjoismaiden ja Baltian kielten professori Mainzin yliopistossa Saksassa.